SUN'IY INTELLEKT VA YOSHLAR

Niyazova Arofat Axrorovna
TDTU 3-son informatika fani o`qituvchisi
Safarmatova Fazilat Dilshod qizi
TDTU-3-son akademik litseyi o`quvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining yoshlar hayotiga, ta'lim jarayoniga va kelajak kasbiy rivojlanishiga ta'siri tahlil qilinadi. SI ning ijobiy imkoniyatlari – shaxsiylashtirilgan ta'lim, ijodiy salohiyatni oshirish va yangi kasblarga tayyorlash – bilan bir qatorda xavf-xatarlari (ma'lumotlar maxfiyligi, o'qishda haddan tashqari ishonish, axloqiy muammolar) ham ko'rib chiqiladi. UNESCO va OECD ning so'nggi tavsiyalari asosida yoshlar uchun SI savodxonligini shakllantirish zarurligi asoslanadi. Maqola litsey o'quvchilari uchun moslashtirilgan bo'lib, ilmiy manbalarga tayanadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, yoshlar, ta'lim, SI savodxonligi, UNESCO, OECD, axloqiy masalalar.

Kirish

XXI asr – raqamli texnologiyalar asri. Sun'iy intellekt (SI) bugungi kunda tibbiyot, transport, moliya va ayniqsa ta'lim sohasida inqilobiy o'zgarishlar yasamoqda. Yoshlar – jamiyatning eng faol va kelajakni shakllantiruvchi qismi – ushbu texnologiyalar bilan eng yaqin aloqada. ChatGPT, Claude, Gemini kabi generativ SI vositalari litsey o'quvchilarining kundalik o'qish, yozish va tadqiqot ishlarida keng qo'llanila boshladi. Ammo SI faqat qulaylik emas, balki jiddiy mas'uliyat hamdir.

Ushbu maqolaning maqsadi – litsey o'quvchilariga SI ning yoshlar hayotidagi o'rnini tushuntirish, uning foydali tomonlari va xavflarini ilmiy asosda ochib berish, shuningdek, O'zbekiston sharoitida yoshlar uchun SI savodxonligini rivojlantirish yo'llarini ko'rsatishdir.

1. Sun'iy intellekt nima va u yoshlar uchun nima beradi?

Sun'iy intellekt – bu inson aqlini taqlid qiluvchi, o'rganish, mulohaza yuritish va qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo'lgan kompyuter tizimlaridir. Yoshlar uchun SI ning eng muhim afzalliklari quyidagilardir:

Shaxsiylashtirilgan ta'lim. SI har bir o'quvchining bilim darajasini tahlil qilib, mos topshiriqlar va tushuntirishlar beradi. Bu ayniqsa qiyin fanlar (matematika, fizika, chet tillari)da yordam beradi.

Ijodiy salohiyatni oshirish. Yoshlar SI yordamida she’r yozishi, rasm chizishi, musiqa yaratishi yoki tadqiqot rejasini tuzishi mumkin. Bu ijodkorlikni rag‘batlantiradi, lekin o‘z fikrini saqlab qolish muhim.

Kelajak kasblariga tayyorgarlik. SI muhandisligi, ma’lumotlar tahlili, SI etika mutaxassisi kabi yangi kasblar paydo bo‘lmoqda. Yoshlar erta SI bilan tanishsa, mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘ladi.

UNESCO ning 2024-yilda e’lon qilgan “AI Competency Framework for Students” hujjatiga ko‘ra, o‘quvchilar SI ni nafaqat foydalanuvchi, balki “hammuallif” sifatida tushunishi kerak. Ular inson markazli fikrlash, SI etikasi, texnik asoslar va tizim dizayni bo‘yicha kompetensiyalarga ega bo‘lishi lozim.

2. Sun’iy intellektning yoshlar uchun xavf-xatarlari

Har qanday kuchli texnologiya o‘z xavflariga ega. Yoshlar uchun eng muhim xavflar:

Haddan tashqari ishonish va kognitiv rivojlanishning susayishi. Agar o‘quvchi har doim SI ga murojaat qilsa, mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil va muammo yechish qobiliyati pasayishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, generativ SI dan haddan tashqari foydalanish o‘quvchilarning chuqur o‘rganishini to‘sishi mumkin.

Ma’lumotlar maxfiyligi va xavfsizlik. Yoshlar SI ga shaxsiy ma’lumotlarini kiritganda, ularning maxfiyligi buzilishi mumkin. UNESCO tavsiyalariga ko‘ra, yoshlar uchun SI platformalarida mustaqil suhbatlashish uchun yosh chegarasi o‘rnatilishi kerak.

Noto‘g‘ri ma’lumot va tarafkashlik. SI tizimlari o‘qitilgan ma’lumotlarga qarab tarafkashlik qilishi mumkin. Yoshlar SI javoblarini tanqidiy baholamasdan qabul qilsa, noto‘g‘ri bilim olishi mumkin.

Emotsional izolyatsiya. Ba’zi yoshlar SI “do‘st” sifatida ishlatib, haqiqiy insoniy munosabatlardan uzoqlashishi mumkin. Bu psixologik salomatlikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

3. O‘zbekiston sharoitida yoshlar va sun’iy intellekt

O‘zbekiston hukumati sun’iy intellektni rivojlantirishni strategik vazifa sifatida belgilagan. 2030-yilga qadar mamlakat SI ga tayyorlik bo‘yicha dunyoning eng ilg‘or 50 davlati qatoriga kirishni maqsad qilgan. Oliy ta’lim muassasalarida “Sun’iy intellekt” yo‘nalishi bo‘yicha kvotalar ajratilmoqda, ilmiy laboratoriyalar tashkil etilmoqda.

Litsey o‘quvchilari uchun bu – katta imkoniyat. Raqamli savodxonlik, dasturlash asoslari va SI etikasini o‘rganish kelajakda muvaffaqiyat kaliti bo‘ladi. O‘zbek tilida ishlaydigan SI vositalarining rivojlanishi ham yoshlar uchun qulaylik yaratmoqda.

4. Yoshlar nima qilishi kerak? Amaliy tavsiyalar

1. SI ni yordamchi sifatida ishlating, o‘rnini bosuvchi sifatida emas. Avval o‘zingiz o‘ylang, keyin SI dan maslahat so‘rang.

2. Har bir SI javobini tekshiring. Manbalarni solishtiring, tanqidiy fikrlashni rivojlantiring.

3. SI etikasini o‘rganing. Ma’lumotlar maxfiyligi, tarafkashlik va mas’uliyat haqida bilib oling.

4. Amaliy ko‘nikmalar oling. Python dasturlash, ma’lumotlar tahlili yoki oddiy SI modellari bilan tanishing.

5. Insoniy munosabatlarni saqlang. SI do‘st emas, vositadir. Haqiqiy do‘stlar, o‘qituvchilar va oila bilan muloqotni ustun qo‘ying.

Xulosa

Sun’iy intellekt – yoshlar uchun katta imkoniyat va jiddiy sinov. U ta’limni shaxsiylashtiradi, ijodkorlikni rag‘batlantiradi va yangi kasblarga yo‘l ochadi. Ammo haddan tashqari ishonish, maxfiylik buzilishi va tanqidiy fikrlashning susayishi kabi xavflar mavjud. UNESCO va OECD ning tavsiyalariga ko‘ra, yoshlar SI savodxonligini egallashi, inson markazli yondashuvni saqlashi va axloqiy me’yorlarga rioya qilishi zarur.

O‘zbekiston yoshlari uchun bu – mamlakatning raqamli kelajagini shakllantirish imkoniyati. Litsey davridanoq SI ni to‘g‘ri tushunish va undan oqilona foydalanish – muvaffaqiyatli kelajakning kafolatidir. Texnologiya insonni almashtirmasligi, balki uning imkoniyatlarini kengaytirishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO. AI Competency Framework for Students. Paris: UNESCO, 2024. – https://www.unesco.org
2. UNESCO. Guidance for generative AI in education and research. Paris: UNESCO, 2023.
3. OECD & European Commission. Empowering Learners for the Age of AI: An AI Literacy Framework for Primary and Secondary Education. 2026.
4. OECD. AI Principles (revised). 2019/2024. – https://oecd.ai
5. Miao F., Holmes W. Guidance for generative AI in education and research. UNESCO, 2023.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining sun’iy intellektni rivojlantirishga oid farmoyishlari va strategiyalari (2023–2026-yillar).
7. Klimova B. et al. Exploring the effects of artificial intelligence on student and teacher well-being. PMC, 2025.